

Arazın o tayından görünənlər

1945-46-cı illərdə S.C.Pişəverinin başçılığında Güney Azərbaycanda milli hökumətin qurulması tarixin gedişini dəyişən hadisələrdən olmuşdu. Cəmi bir il yaşamasına baxmayaraq, milli hökumətin sosial, mədəni və iqtisadi sahələrdə atdığı addımlar Güney Azərbaycan türklərinin oyanışında mühüm rol oynamışdı.

S.C.Pişəverinin müəmmallı şəkil-də həlak olduğu 1947-ci ildə "Arazın o tayında" sənədli filmi ekranlaşdırılıb. Filmi Güneydə Muxtar Dadaşov çəkəndə, quruluşçu rejissor Esfir Şub hesab edilir. E.Şub, həmçinin 1919-cu ildə Azərbaycan Cümhuriyyətinin bir illiyi münasibəti ilə çəkilən xronikanın rejissoru olmuşdu. Rus qadın rejissoru 2-ci dəfə Azərbaycan istiqlalı mövzusunda kino işinə rəhbərlik edirdi.

1946-cı ildə "soyuq müharibə"nin başlanması, ilk növbədə, Güney Azərbaycan insanının qədərini qaraltmışdı. Keçmiş SSRİ, ABŞ və İngiltərə arasındakı zidiyyətlər milli hökumətin yixılmasına səbəb olmuşdu. Bu qəmli hekayət filmdə əksini əhatəli tapa bilməsə də, insanın ürəyinin sarı siminə toxunan məqamlar az deyil. Arazın xalqımızın taleyində oynadığı acı rol filmin başlanğıcında əksini tapır. Ekran əsəri xalqın keçmişi və bugününü imkan daxilində göstərə bilir.

Azərbaycanın tarixinə səyahət zamanı abidələrdən, ədəbiyyatdan bəhs edilərkən Şah İsmayıl Xətai xüsüsən vurğulanır. Lakin "soyuq müharibə"nin amansız məntiqi burada da əksini tapır. Şah İsmayılın Türkiyə ilə müharibələr apardığı da diktör tərəfindən diqqətə çatdırılır (Bu fikirlər 1946-cı ildən Qərb blokunda təmsil olunan Türkiyəyə münasibətin ifadəsi idi).

Filmde sosial motiv çox güclüdür. Qoca, cavan, uşağ bilmədən bütün güney insanların ağır şəraitdə çalışdığı göz önünə qoyulur. Güneyli uşaqların 14 saat kişmişqurutma müəssəsində çalışması dözülməz sosial vəziyyəti diqqətə çatdırır. Ərbablardan xalqı istismar etməsi sosialist tərzdə qeyd olunur. Təbrizin xalqın tarixində əhəmiyyətli rolunun olduğu deyilsə də, onun bu gününün ağır olması paltarı cırıq uşağın obrazında əksini tapır. Film bu mesajı verir ki, o taydakı xalqımızın mübarizəsi sosial bərabərsizlikdən

doğən hərəkətdir. Sözsüz ki, bu motiv sovet ideologiyasının kriteriyalarına uyğun idi.

Xalqın tarixi və bugünündən yetərincə məlumat verildikdən sonra siyasi proseslər işıqlandırılır. Səttərxan, Bağırخان və Xiyabanidən bəhs edilməsi Pişəveri hərəkətinin güclü təməllərinin

olmasının mesajını verir. Səttərxan bayrağı altında fədailərin silahlanması, insanların torpağı sərbəst əkib-becərməsi hərəkətin sosial xarakterini açan səhnələrdir. Hərbi gücün azadlıq hərəkətindəki rolu da xüsusi vurğulanır. Dünən məzlum, bu gün isə fədai olanların vətənpərlilik hissi ilə silaha sarılmaları ekranda görünür.

Göründüyü kimi, "Arazın o tayında" güney insanının bütün xarakterini ortaya qoymağa cəhd edən filmdir. Novruz bayramında S.C.Pişəveri və silahdaşlarının ziyafət təşkil etmələri xalqın qədim adətlərə bağlılığını sübut edir. Bahar bayramının Güney Azərbaycana yeni nəfəs gətirdiyini bu kadrlar ifadə edir. Sonradan faciəli həyat yaşayacaq Məhəmməd Biriyanın Azərbaycanla bağlı şeir oxuması Vətən hissini təcüməni olan səhnədir.

Milli Hökumət təkəcə silahlanmaya deyil, həmçinin təhsilə, mədəniyyətə diqqət ayırmışdı. Xüsusən, qızların, qadınların yaşından asılı olmayaraq ana dilində yazıb-oxuma öyrənmələri diqqət çəkirdi. Gələcəkdə övladına başlanğıc bilgi verməli olacaq qadın-

ların təhsilə yiyələnmələrinin həyati əhəmiyyəti vardı. Filmde Təbriz universitetinin açılmasının əhəmiyyəti də göz önünə gəlir. Hüquqsuz, təhsilsiz qalmış Təbrizin savadlı kadrlar hazırlayacaq potensialda olması insana qürur hissi bəxş edir. Güneyli gənclərin, həmçinin musiqi və rəssamıqla məşğul olmaları da onların aydın gələcəyindən xəbər verir. Milli Hökumətin "Ey Vətənim Azərbaycan" himninin ifası filmin ən ciddi mesajı kimi qəbul edilə bilər.

Bütün mütərəqqi addımlara baxmayaraq, irtica yaxınlaşmaqda idi. Filmde

bu narahatlıqlar Pişəverinin başçılıq etdiyi komandanın Tehrana səfər etməsi kontekstində göstərilir. Milli Hökumətin süqutu filmde Tehranla bağlanan əhdnamənin pozulması kimi təqdim olunub. Film bir növ Tehranın xəyanəti kontekstində baş verən milli faciənin təcəssümüdür. Təbii ki, milli hərəkətin yatırılmasında Qızıl Ordunun Güney Azərbaycandan xaincəsinə çıxmasının da rolu olmuşdu. Amma o dövrdə çəkilmiş filmde bu məqama toxunula bilməzdi.

Kino lentlərdə Güneyin faciəsi Firudun İbrahiminin, general Kəbirinin, Məhəmməd Ağahinin həlak olması, ana dilində kitabların yandırılması müstəvisində öz əksini tapır. Faciədən bəhs edilməsinə baxmayaraq, ekran işi nikbin əhval-ruhiyyə ilə bitir. Səttərxan bayrağı altında mübarizənin davam etdiyi tamaşaçılara təqdim olunur.

Nəhayət, qeyd edək ki, 1947-ci il "təvəllüd"lü "Arazın o tayında" sənədli filmi Güney Azərbaycanda milli hərəkət haqqında qənimət sayılacaq bir kino salnaməsidir.